

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ

На правах рукопису

МЕТЕЛЬОВА Тетяна Олександрівна

Принцип саморозвитку в системі
соціальних взаємодій

Спеціальність 09.00.01. – діалектика
і теорія пізнання

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття вченого ступеню
кандидата філософських наук

Київ - 1993

АВ 28. 620

Дисертація виконано у відділі філософської антропології
Інституту філософії АН України

Науковий керівник: доктор філософських наук
Поліщук Н.П.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук,
професор Лой А.М.
кандидат філософських наук
Хамітов Н.В.

Провідна організація: Державна академія легкої промисловості
України, кафедра філософії і культурології

Захист відбудеться "28" січня 1994 р. о "___" години
на засіданні Спеціалізованої ради Д 01.25.03 при Інституті
філософії АН України за адресою: 252001 Київ-1,
вул. Трьоххвистинська, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту.

Автореферат розіслано "___" _____ 1994 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої ради
доктор філософських наук

FS

І.В.Бойченко

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00810534 (L)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Актуальність теми дослідження. Падаєння тоталітарних режимів, насамперед на теренах колишнього Радянського Союзу, майже ввент розкитало донедавна мовопольне становище марксистської ідеології й заразом з нею "марксистсько-ленінської" філософії у діяльні світоглядних та наукових орієнтирів. Потому можна констатувати, що кінець ХХ ст. ознаменувався незрівняним розширенням духовних обривів людства через їх повнокровне насотування багатоманітними здобутками національних культур, наданням їм повноцінної ваги замість зодноманіченого абсолюту "інтернаціоналізму". Плуралізм філософських підходів розкрив об'ємність істини, її нетотожність єдиному ідеологічному вимірові. Заразом не можна не взяти до уваги тенденції інтелектуальної й психологічної розгубленості, що супроводжує перехід кількісно значної спільноти людства од стану тоталітарного поневолення до свободи. Посилає цю тенденцію і те, що вона накладається на відчутну вже від початку ХХ ст. духовну кризу людства, супровідну кризі класичного раціоналізму як культурної домінанти та способу мислення і філософування.

На тлі вищезначених культурно-цивілізаційних та соціально-політичних процесів у усіех гостротех постає питання про суть та світоглядне наповнення загальнолюдських вартостей, про притаманні людству як планетарній спільноті поєднанні, загальні закономірності генези та поступу. Інтенсивне розгортання націотворчої енергії на політичному й етнокультурному ґрунті, свідками і учасниками чого ми є передусім в Україні, не тільки не понижує, а навпаки піднімає на шабель значення кола проблем, пов'язаних із спільними, вселюдськими чинниками культурного й цивілізаційного прогресу. Окрім того, даєтьс я знаки непроявленості питання про закоріненість, чи то навпаки, відірваність людства від цілості Універсуму. Хоча наявна у сучасному науковому мисленні й досить плідно опрацьована на філософському рівні синергетична теорія загальносистемної єдності розвитку Універсуму закладає серйозні засади задля подальшого обґрунтування цього питання, усе ж вона не охоплює специфіки соціальної спільноти у загальному ланцугу універсальних змін. Виявляється, що на соціальному рівні специфікація універсальних законів є такою, що виявляє даний рівень за межі системно-загального й утворює принціпово нову гілку поступу. Аспект співвідношення моментів системності у соціальному саморозвитку належить до тих прогалин, котрі потребують

активної дослідницької уваги.

Ступінь розробки проблеми. Проблема закономірностей розвитку суспільства, етапів його становлення, оцінки майбутніх перспектив проходить через всю історію філософії. Сучасна філософська думка теж не обійшла її сторони. Увагу філософії ХХ ст. було спрямовано на ті проблеми, що лишалися за межами раціоналістичної філософії /з характерним для неї наданням переваги загальному стосовно одиначного/, зокрема, на проблему культурної компоненти соціальності, її особистісно-екзистенційного виміру. В залежності від того, що бра-лося за головний чинник розвою соціальності - матеріальне виробництво /Маркс, Маркузе, представники нової технологічної хвилі/, духовна творчість чи світ культури /Данилевський, Шпенглер, Тойнбі, почасти Гумільов/, спосіб спілкування, реалізований у культурній традиції, мові та свідомості /Хайдегер, Хабермас/, об'єктивовані світ людського знання /Попер/ чи щось інше - вибудовувалася та чи та філософема, котра певною мірою заторкувала проблему існування, функціонування та розвитку суспільства.

Повноцінна філософська критика обмеженості марксистського розуміння суспільства мала місце за межами нашої країни /Маркузе, Хабермас, Гелбрейт та ін./ Проте, зміст доробку гуманітарних, суспільних наук загалом та, зокрема, в ділянці історичної думки не завжди вкладався у прокрустове ліжко офіційних ідеологічних догматів. Історичні дослідження Антонової К.Л., Авраїяна К.З., Берлева О.Д., Бонгард-Левіна Г.М., Дьяконова І.М., Конрада Л.І., Кудрянцева М.К., Левицького О.Я., Павлова В.І., Сванідзе А.А., Смелянської І.М., Стама С.М., Стокліцької-Терешкович В.В., Стужиної О.П., Тер-Акопяна Н.Б., Утчанка С.М., Шевченко А.Я. доводили певну обмеженість і недостатність концепції суспільно-економічної формації у стандартному розумінні цього поняття.

Наукові розробки Алексеєва В.В., Бунака В.В., Брунера Дж., Левіна В.П., Леонтьєва О.Н., Рогінського Я.Я., Смирнова С.В., Файнберга Л.О., Фабрі К.Е. та філософські студії з проблеми походження людини та її духовного світу та мислення /Анісімов О.Ф., Бородай Ю.М., Зіжковець В.Ф., Іванов В.П., Клікс Ф., Лебок Дж., Леві-Строс К., Мегрелідзе К.Р., Молчанов І.М., Смирнов С.М., Табачговський В.Г., Топоров В.М., Шахнович М.Г., Шинкарук В.І./ певною мірою розширяли поле досліджень, змінюючи загальне бачення процесу антропосоціогенези.

Студіювання на ниві філософії та культурології особливостей культури та духовного світу різних народів та епох багато додали до висвітлення питання про залежність поміж специфікою способу само - здійснення різних типів суспільств та ознаками їх культурно-духовної атмосфери, включно із світобаченням людини першої епохи /праці Аверинцева С.С., Бакхіна М.І., Гуревича О.Я., Лосева О.Ф., Поповича М.В., Рожанського І.Д., Рабиновича В.Я., Харитоновича Д.Ф., Хейнцінгі Й., Шрейдера Ю.О., Штейнер О.С./.

Нарешті розробки загальної теорії систем, кібернетики та особливо - синергетики /Анохін П.К., Аверьянов А.М., Аптер М., Атана - сьєв В.І., Аринін Є.І., Блауберг М.В., Богданов А.А., Гурбанов Ф.М., Брофайлов О.М., Загайко Т.К., Карері Дж., Кашперський В.І., Кремінський В.І., Ніколіс Дж., Новак В., Пригожин І., Сагатовський В.М., Садовський В.М., Тейхтін В.С., Уйюмов А.І., Українцев Б.С., Фосанов В.М., Хакен Г., Хол О.Д./ дозволили підійти до процесу виникнення і розвитку суспільства у загальносистемному річизні, змодифікованому стосовно його специфіки. Спираючись на всі вищезначені підходи стає можливим здійснити філософський аналіз стану і розвитку суспільства як цілісності, що має всі ознаки системної побудови й рівночасно виходить поза її межі у простір культуротворчого буття, що і складає проблемне поле дисертаційної роботи.

Мета і завдання дисертації. Мета дисертаційної роботи полягає у дослідженні соціальності як системного утворення конкретно-історичного характеру через з'ясування своєрідності її культурних виявів та розкриття специфіки переходу системності в "надсистемність".

Втілення цієї мети спонукало до розв'язання низки завдань:

- теоретично відтворити процес соціогенезу у її визначальних відтинках;
- встановити момент переходу соціогенезу до логіки її саморозвитку на власній основі;
- виявити особливості формування різних типів соціальних утворень з погляду співвідношення матеріального та ідеального, загального та одиничного;
- дослідити діалектику взаємозв'язку культурно-духовного світу носіїв соціальності та відповідного типу соціального організму;
- розглянути історичні форми синтезу Заходу і Сходу;
- проаналізувати специфіку цієї синтезу в постіндустріальну епоху.

Теоретичну та методологічну основу дослідження становлять: ідея діалектичного саморозвитку в німецькій класичній філософії /Гегель, Фіхте, Шелінг/, та її часткове відтворення в працях Маркса, ідея абсолютної розбіжності суб'єкту і об'єкту /Кант/ та їх тождності /Шелінг/. Ідея духовної синтези на ґрунті христології В.Соловйова відіграла роль плідної альтернативи ухилу підходів Гегеля-Маркса а бік домінування загального над одиничним.

При опрацюванні теми автор спирався також на філософські праці з питань людської спільноти таких провідних філософів ХХ ст., як Шпенглер, Тойнбі, Маркузе, Хабермас, Фром, Адорно, Бєдьяєв, розробки сучасних українських та зарубіжних культурологів та істориків, зокрема Хейзінґи, Гуревича, Бахтіна та ін.

Методологічно плідним виявився також синергетичний принцип передування динамічної функції її феноменалії у структурі /праці Кашперського В.І./.

Наукова новизна дисертації полягає у тому, що вперше в філософській літературі проведено дослідження виникнення, становлення і розвитку соціальності під кутом зору діалектичного зняття її системних закономірностей у культуротворчому бутті. Виявлені дві суттєво відмінні форми системного самоздійснення соціальності - координативна та субординативна /умовно кажучи - "західна" та "східна"/, розкрита тенденція їх конвергенції.

Основні результати роботи, що виносяться на захист, можна подати у наступних тезах:

- встановлено, що соціальність, як найвищий рівень системного розвитку, виникає внаслідок формування такої частини органічного світу, яка набуває системних ознак і стає осереддям універсального поступу;
- розкрита особлива системна ознака соціальності: розрізненість поміж носієм системного руху-відображення /соціальним організмом/ та одиничною особою як моментом руху загального. Вирізнєння загального і одиничного є основою виникнення феномену свідомості;
- виявлена специфікація загальносистемних законів розвитку соціальності, а саме: ускладнення життєдіяльної динаміки соціального організму уявляється у зміні знарядь праці та структурованні соціально-державних інституцій;
- аналітично виділені та охарактеризовані типи соціальних організмів: моносоціальний тип являє собою своєрідний квант соціаль-

ного виміру, найменшу соціальну спільноту /наприклад, первісну обшину/, чи життєдіяльнісний цикл є замкненим і перебуває на рівні фізичного виживання. Для моносоціального типу характерні безпосередні стосунки між його членами.

Гетеросоціальний тип є об'єднанням моносоціальних утворень, побудованим на діяльнісному обміні їх проміж собою. Стосунки між складовими частинами гетеросоціального організму опосередковуються матеріальним посередником.

Полісоціальний тип конституюється внаслідок об'єднання моносоціальних утворень зовнішньо-просторовим зв'язком влади, котра виступає нематеріальним посередником будь-яких відносин всередині соціальної;

- встановлено, що тип соціального організму визначає його провідні духовно-культурні риси. Моносоціальний тип вирізняється культурним синкретизмом та невичленованістю духовного із загальної структури буття. За цих умов дія та її мислительно-духовне відображення сприймаються як тотожності. Гетеросоціальний тип створює ґрунт для виникнення ідеї простору, часу, руху, становлення, вартості окремої особи, сприяє формуванню раціоналістичного мислення. На відміну од нього полісоціальний тип спричиняє навірнення часу і простору в континуальну єдність, руху - у діяння, невизначеність, а то й відсутність світоглядного поцінювання особи-одиноці;

- доведено, що в індустріальну епоху відбувається руйнація замкненості полісоціальних утворень, що спричиняється до формування суб'єкт-об'єктності їх стосунків. Процес конвергенції "західного" та "східного" світів розгортається поетапно: через перефмання і формальну синтезу. Тоталітаризм є формальною синтезом обох логік;

- виявлена тенденція постіндустріальної епохи, яка полягає в тому, що людство загалом і кожна особа зокрема опиняються перед неминучим вибором системного або надсистемного /культурно-духовного/ способу буття й пов'язаної з цим свободи. Потому набирає ще більшої ваги антропологічний вимір людини.

Науково-практичне значення дослідження полягає у тому, що його методологічні засади і теоретичні висновки можуть бути використані у подальшому дослідженні проблем розвитку і функціонування суспільства, формування особистості, культурно-духовних феноменів різних спільнот, етносів, націй, держав. Висновки дисертації можуть бути підосновою при аналізі сучасної соціально-політичної ситуації, ду -

ховно-культурних феноменів та прогнозування їх змін.

Апробація положень дисертаційного дослідження була проведена на:

1. Всесоюзній науковій конференції "Світогляд та формування нового мислення" /Київ, листопад, 1989 р./.
2. XIV Всесоюзному теоретичному семінарі "Світогляд і наукове пізнання" /Переліслав-Хмельницький, вересень-жовтень, 1990 р./.
3. Школі молодих філософів /Алушта, жовтень, 1990 р./.
4. Міжнародному теоретичному семінарі "Природа і культура" /Луцьк, травень, 1991 р./.
5. Українській науково-практичній конференції "Мінливі світ і проблеми гуманітарної освіти у вишій школі" /Бердянськ, вересень, 1992 р./.
6. Міжнародній науково-практичній конференції "Філософія та ідеологія в Україні: минуле, сучасне, майбутнє" /Київ, листопад, 1992 р./.
7. Науково-практичній конференції "Національна ідея в духовній культурі України XIX-XX ст." /Полтава, вересень, 1993 р./.
8. Науково-практичній конференції "Методологічні проблеми інженерної діяльності" /Вінниця, жовтень, 1993 р./.
9. III Міжнародній науково-практичній конференції "Творчість. Культура. Гуманізм." /Київ, жовтень, 1993 р./.
10. Українській науково-практичній конференції "Дух, душа, людина: витоки та пошуки" /Суми, листопад, 1993 р./.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження проблеми і, як для самої теоретичної реконструкції процесу соціогенезу - виникнення, становлення, розвитку соціальності як цілісної системи, її проходження через різні етапи самовизначення. Робота складається із вступу, трьох глав /всього - дев'ять параграфів/ висновків та списку літератури. Всього сторінок машинописного тексту - , включно - 12 сторінок бібліографії.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, розглядається ступінь розробленості проблеми, формулюється мета і завдання дослідження, обґрунтовується структура роботи.

У першій главі "Теоретична реконструкція антропосоціогенезу" розглядається "робота" загальносистемних законів у неорганіці та органіці під кутом зору взаємопосередництва та взаємозумовленості функ-

ції та її уречевлення, з'ясовується механізм переходу від органіки до соціальності. Виявляється необхідність зв'язку комунікативності і знаряддевості як визначальних чинників виникнення соціальності. Робиться висновок, що їх єдність є соціально-модифікованою єдністю ідеального і матеріального, котра властива будь-яким системам. Ви-діляються і досліджуються етапи становлення соціальності від її зародження ще в межах органічного до того моменту, коли вона починає продукувати свої передумови як власні наслідки.

У параграфі I "Постановка проблеми та вибір методології" головна увага приділяється, по-перше: формулюванню вихідних теоретичних постулатів дослідження, котрі становлять підвалини даної роботи. Головним з них є: бачення Універсуму як цілісної системи, якісними етапами розгортання якої є особливі форми руху - неорганіка, органіка і соціальність; синергетичний принцип домінування функціонального відношення над речовинно-енергетичним. По-друге, розглядаються наявні у сучасній літературі найзагальніші підходи до проблеми виникнення та розвитку суспільства, серед яких вирізняються два. Перший за визначальний чинник функціонування суспільства бере знаряддево-виробничий аспект, зосереджуючись на загальносистемних характеристиках суспільства. З поля його зору випадає притаманна соціально-виробничій системі відмінність одиничного й загального, значущість одиничного для її існування. Відтак за межами загальносистемного підходу залишається культурний вимір соціальності.

Другий підхід представлений у філософемах, котрі орієнтуються на культурно-духовний аспект соціального буття. У його річниці до-сить часто відбувається підміна культурної складової на інституціональну. У межах такого підходу увага зосереджується переважно на інституціональному аспекті суспільства, який репрезентує насамперед суспільну статистику. Остільки ускладнюється розв'язання питання про джерело та механізм розвитку суспільства. Крім того, інституціональність ще більшою мірою, ніж знаряддевість, тягне за собою утиснення і нівелювання одиничного. Звідси випливає необхідність дослідження соціальності з позицій єдності обох її аспектів - пивілізаційно-виробничого та інституціонального, з огляду на специфічну її рису - розрізненість загального та одиничного.

Можна виявити два аналогічні підходи й у питанні про виникнення соціальності з органічного світу. Для першого характерне акцентування на матеріально-знаряддевому моменті антропосоціогенези,

другий надає перевагу комунікативному чинникові. Перший підхід "блокує" відповідь на питання про виникнення феномену свідомості. Знарядова дія є дією окремої особини і зумовлена її тілесною організацією. У феномені ж свідомості фіксується вивільнення руху від поневолення певною структурою тіла, перехід його до динамічної структури родового буття. Проте, комунікативність, як спосіб здійснення буття роду, сама по собі також не вичерпує пояснювального принципу виникнення соціальності як такої, що не редукується виключно до органічних залежностей. Для формування соціальності через відокремлення одиничного від загального одиничний характер знарядової дії є істотним. Розглядати розвиток соціальної системи можна лише з позицій іманентної єдності і взаємопокладання знарядовості і комунікативності.

У параграфі 2 "Народження соціальності - необхідний етап розвитку Універсуму" досліджуються закономірності виникнення соціальності з органічного світу. З цієї метою розглядаються загальні ознаки і механізми переходу системних утворень на якісно новий щабель. Ознакою самозаперечення системи і народження нового системного утворення є виникнення всередині системи такої частини, яка структурно і функціонально їй уподібнюється, але рівночасно являє собою певну особливу цілісність. Результатом цього стає загальне зростання розрізненості Універсуму: виникнення особливої означає перехід від неорганіки до органіки, а перехід до соціальності є наслідком набуття одиничним такого діяльнiсного стану, що відрізняє його від особливої і загального.

В неорганіці збіг одиничного і загального зумовлений тим, що ускладнення руху носія є водночас ускладненням його структури. Органіка вже "знає" особливе у вигляді зовнішніх родів живого. З виникненням функціонального розрізнення в одному з особливих родів органічного /стаді приматів/ створюється ситуація, коли це особливе починає виступати певною цілісністю, суб'єктом органічної дії. Зміна органічного руху-відображення не впливає безпосередньо на характер дії особини-носія і закріплюється через органічне наслідування. Рух роду починає виступати своєрідною біологічною ідеальністю, динамічним простором між індивідом та ситуацією. Звідси виступає можливість його уречевлення і закріплення набутої родом інформації у вигляді знаряддя-конектора. Біологічна розрізненість особин у стаді приматів у конекторній діяльності знімається. Якщо за способом біо-

логічної розрізненості дій стадо приматів дорівнює органіці струн - турно, то у рядопокладеності конекторної діяльності воно поверта - ється до функціональної тотожності з нею і виступає структурно-функ - ціональною моделлю органіки. Це означає вихід органіки за власні межі, відмову її від самої себе і появу нової форми передачі інфор - мації.

Звідси випливає, що взаємозв'язок комунікативності та зняття - девості є суттєвим і ніяким чином не може бути кваліфікований як наслідок випадкового збігу обставин, або такий, що зумовлений зов - нішніми причинами існування певного органічного роду. Єдність кому - нікативності та зняття девості, в якій першочергове значення має кому - нікативність, є лише соціально-модифікованою універсальною єдністю ідеального та матеріального. І саме перебіги цієї єдності слід розглядати як рушійну силу розвитку соціальності.

Параграф 3 "Єдність і взаємоперехід комунікативності і зняття - девості як детермінанта антропосоціогенезу" присвячений відтворенню закономірностей розгортання новонародженої соціальності і дослід - женню етапів її становлення від соціально нерозрізненого, "ізотроп - ного" буття через зняття девості диференціацію до диференціації соці - альної. На цьому шляху можна виділити кілька етапів.

На першому етапі зняття девості-конектор, яке є матеріалізацією від - бітну рядопокладеності одиничних ситуацій, має абстрактно-загальний характер, а зняття девості для окремого індивіда являє собою життєдіяль - ність тварини. Про свідому цілепокладальчу діяльність тут не може бути й мови. Проте, самий факт наявності зняття девості, в якому матері - алізовано рух роду, розриває органічну безпосередність зв'язків роду і особини, переводить її з площини органіки на вищий шабель розвитку. Не скучий якоюсь однією формою руху, індивід переносить власну динамічну мінливість на зняття девості. Це означає започаткування другого етапу, що відзначається появою такої індивідуальної діяльності, в якій індивід реалізує родову життєдіяльнісну цілепокладальчу діяльність по виготовленню зняття девості групи "Б", тобто зняття девості-для-опо - живання. В ній тілесний рух індивіда, котрий матеріалізується у зняття девості, є відображенням цілісності родової діяльності в її кон - кретно-ситуативних визначеннях, а індивідуальне мислення є, фактично, рухом-мисленням тіла.

У виготовленні зняття девості уречевлюється ситуація; ситуації на - ладаються одна на одну, узагальнюються. Фіксація минулих дій в їх

варіативності знаходить відбиття у виготовленні узагальненого знаряддя, яке акумулює в собі все багатство можливих ситуацій. Таке знаряддя призначене для виготовлення знарядь /знаряддя групи "А"/. Останнє знаменує початок третього етапу становлення соціальності. У знаряддях групи "А" фіксується відображення самого універсального родового відображення природи та його відтворення у дії індивіду в процесі виготовлення знарядь групи "Б". Цим зумовлюється можливість виникнення індивідуальної свідомості. Але її наповненість родовим змістом спричиняє таке сприйняття світу, в якому рід відчувається як природний, а природа сприймається як тотожна родові. У магичній логіці людини фіксується об'єктивний факт загального зв'язку всього з усім, взаємоперетворень речей, як факт природного буття.

Подвоєння життєдіяльності роду на реальну, спрямовану на фізичне "поглинання" природи, та її ідеально-динамічне відтворення /ри-туал/, в якому відбувається й ідеальне "поглинання", узагальнення природи в дії, і управління життям роду, знаходить свою феноменацію у першій стратифікації соціального організму. Поява страт управління /магів-жреців/ та виробництва /рядових обшинників/ є наслідком подвоєння соціальної динаміки на "матеріальне" та "ідеальне".

У главі II "Логіка розвитку соціальності: спроба теоретичного аналізу та синтезу" досліджуються шляхи формування різних типів соціальних цілісностей та закономірності формування відповідних духовно-культурних світів. Висновок, що розвиток соціальності може відбуватися двома різними способами: формаційним та формуотворюючим. Проте, обидва на певному історичному етапі приходять до самозаперечення, що становить основу їх конвергенції і, нарешті, синтезу. Розглядаються історичні форми такої синтезу.

У параграфі I "Два потоки історії: формуотворюючий та формаційний" проводиться аналіз можливостей розвитку та функціонування соціальних утворень в залежності від умов їх формування. Аналітично визначаються три типи таких утворень. В умовах автархічного буття моносоціальний тип, тотожний у своїй цілісності органічній одиниці, працює у режимі саморепродукування і позбавлений будь-якого розвитку.

Зовнішнє /за рахунок загарблення території або через необхідність протистояння природним стихіям/ об'єднання моносоціальних утворень силою державної влади становить полісоціальний тип, існування якого визначається безпосереднім зв'язком влади між усіма його

складовими. Своєрідним нематеріальним посередником, провідником зв'язку виступає управлінська ланка моносоціального утворення. Внаслідок наявності такого "безпосереднього посередника" розвиток соціальності не припиняється, але набуває дуже незвичного вигляду: він йде шляхом зростання кількості і різновидів соціальних формувальних - верств, страт суспільства та розбудови і зміни державних інституцій. Спосіб самоздійснення полісоціального організму можна кваліфікувати як "логіку результату" і позначити як "східний" шлях розвитку суспільства.

Існування моносоціальних утворень в умовах надлишку соціальних "органів" і нестатку природної речовини призводить до такої ситуації, коли їх об'єднання йде шляхом обміну діяльністю. Динамічний зв'язок моносоціальних цілісностей визначає і характер нового утворення - гетеросоціального організму, який базується на специфічному відношенні його складників: втіленням його в раб. Саме раб становить феноменальну всебічних відношень у суспільстві. Як опосередковані, всі складові гетеросоціального типу, в тому числі й окремі індивіди, набувають рівнозначності і самостійності. Наявність відношення спричиняє динамічні зміни, котрі втілюються у зміні знарядь. Знаряддєвий розвиток означає розвиток гетеросоціальних утворень і визначає його як формаційний шлях. Закономірності, згідно з якими він здійснюється, утворюють "логіку процесу".

Суспільно-економічну характеристику гетеросоціального типу у його першу історичну епоху становить рабовласництво, в той час як існування типу полісоціального у відповідний період базується на системі рабоволодіння.

У параграфі 2 "Зумовленість культурних відмінностей західного та східного світів протилежністю їх онтологій" досліджується зв'язок духовно-культурних визначеностей, властивих різним типам соціальних організмів, зі способом сполучення одиничного і загального /людини і соціальної цілісності/, ідеального та матеріального /управління та виробництва/ чинників всередині соціальності. Характер і специфічні риси світобачення і світосприйняття суттєвим чином відрізняються у людини полі- або гетеросоціальних утворень. Їх сутнісні визначення пов'язані з характером посередника, на якому базуються стосунки між складовими частинами соціальної цілісності. Феноменологічне у матеріальному посереднику відношення створює можливість формування суб'єкт-об'єктних стосунків всередині соціальності.

Це, в свою чергу, відбивається на формуванні певної архітекtonіки мислення і свідомості, властивої гетеросоціальної людині, зокрема: наявності ідеї значущості одиночного, становлення, руху взагалі, плину фізичного часу, просторових відношень, розвитку теоретичного мислення, формування першої етичної системи /за Лефевром/, та ін. Систему таких світоглядних феноменів, котрі є наслідком існуючої у динамічному бутті суб'єкт-об'єктності, можна охарактеризувати як прояв "логіки процесу".

Конкретно-історичні особливості форми втілення посередника визначають і домінуючі риси менталітету відповідної епохи. Так, тілесна пластичність руху раба як посередника класичного рабовласницького суспільства відбивається у наявності відповідних характеристик античної людини.

Відсутність посередника або його дематеріалізована феноменація в ієрархічних владних зв'язках "виліплює" специфіку світосприйняття полісоціальної людини. Переструктурація соціальності, пов'язана з заміною внутрішньої суб'єкт-об'єктності на суб'єкт-продикатність, поява суб'єкт-суб'єктності як віднесеності соціального цілого до самого себе зумовлює континуальне бачення просторово-часових відношень, перетворення руху і дії на миттєво-вічнісне діяння, виразну спрямованість на формотворчість. Ідея становлення замінюється ідеєю творення з нічого, пізнання як теоретична діяльність - духовним осягненням. Одиночна особа постає тут як несуттєвий момент, у моральній сфері домінує протилежна за властивостями етична система.

Система архетипів світобачення, притаманних полісоціальним типам, утворює духовний прояв "логіки результату", за якою відбуваються зміни всередині субординованих замкнених соціальних утворень.

"Логіка результату" відтворюється і на певному етапі розвитку соціальних утворень західного типу, а саме у період, коли гетеросоціальна цілісність внаслідок власного самоздійснення переходить до свого інобуття /за часів Середньовіччя/. Цей етап долається подальшим саморозвитком соціального організму, не останню роль в якому грає збережений з попередніх часів головний культурний здобуток Заходу - ідея значущості одиночного, людської особи.

Параграф 3 "Конвергенція логік: зовнішній збіг, перефранція, філософське передчуття тоталітаризму" присвячений аналізу розвитку гетеро- і полісоціальних типів у період, що історично кваліфікується як Середньовіччя та Новий час. Розглядаються ознаки конвергенції

логік розвитку у доіндустріальну та на початку індустріальної епохи. Робляться висновок, що процеси, котрі протікають на Заході і на Сході за часів Середньовіччя, є протилежними за своїми засадами. Проте, певні формальні збіги їх проявів мають місце. Техніко-технологічний розвиток Заходу призводить до певної конвергенції обох світів: Захід переймається інституціональністю, в той час, як замкненість Сходу певним чином руйнується техніко-виробничою експансією Заходу. Зростання економічних зв'язків Заходу веде до формування знаряддя - вої /цивілізаційної/ єдності західного світу. Система машин, ця експлікована єдність родової сили, налівно починає поглинати одиничне, перетворювати його на несуттєвість. Суб'єкт-об'єктність, що розквітла у період координаційного буття Заходу, невпинно ступає - рується, перетікає у свою протилежність. Поява і розвиток суб'єкт-об'єктності у Новий час викликає до життя наукове світобачення, що кристалізується у феномені раціоналізму. З тією ж неблаганною за - лежністю її самознищення знаходить свій світоглядний відбиток у відчутті кризи раціоналістичного мислення, котра особливо виразно починає звучати у післягегельовській філософії, зокрема - у марксизмі з його закликком йти від теоретизування до практичної дії.

Індустріальна фаза розвитку західних держав створює ґрунт для конвергенції Заходу та Сходу і ставить людство перед загрозою нівелювання світу у виробничій однорідності, перетворення його на єдину наддержаву східного типу. Наскільки індустріальний капіталізм дарує світові суб'єкта-особу з його раціоналістичним мисленням, настільки ж він потенційно хворий на знищення цього суб'єкту через ототожнення себе зі Сходом, через свою інституціоналізацію, котра веде до поглинання одиничного загальним.

Нейтралізацією такої загрози стає перша синтеза логік - формальна синтеза у вигляді тоталітаризму. Сутність формальної синтези, її форми та закономірності здійснення розглядаються у параграфі 4 "Конвергенція логік: формальна синтеза".

Тоталітаризм можна вважати першою формою зовнішньої синтези Заходу і Сходу, яка йде за системними ознаками. Невипадковим є його народження у західних державах, розвиток яких відбувається за законами логіки процесу, і оприйняття державами Сходу, для яких він є принагідним органічним продовженням їх інституціонально-замкненого існування. Форми тоталітаризму - фашизм і казармені соціалізм - споріднені не тільки за зовнішніми ознаками, а й суттєвим чином:

обидва являють собою вияв субординованої структури, угрунтованої на цивілізаційно-зряддевої основі. Їх відмінність полягає у тому, що у першому випадку абсолютизується одичне, котре набуває ознак загального, у другому - загальне усихає до абстракції, а відповідно уособлюється в одичному.

Соціалістична форма тоталітаризму є необхідним наслідком координаційного розвитку західного світу з його доміантою зряддево-виробничого буття. Притаманні індустріальній фазі розвитку суспільства тенденції виробництва до монопольної єдиночільності проявляються у злитті зовнішньо-системного і внутрішньо-системного цілепокладання. Економіка стає політикою, а капітал явнаіширше підбиває під себе соціальність. Відбувається замикання соціальності на себе, що тягне за собою низку соціальних, духовно-культурних та світоглядних наслідків. Дивовижний світ тоталітарного соціального утворення не підвладний оцінці за принципом "гірше-граще". Замкнена система випадає з історичного, прогресуючого буття /це свого роду "річ-у-собі", яку неможливо співвіднести зі світом суб'єкт-об'єктності/. Якщо у відкритій системі загальне /субстанція-суб'єкт/ відноситься до своїх моментів-індивідів /об'єктів/ як до минулих, але все ж суттєвих, то розгорнута тотальність до своїх носіїв абсолютно баі-духа. Вона виключає суттєвість одичного, розчиняє його в своїй ізотропності.

Поява локалізованої форми синтези /коли на обмеженому просторі відбудовується східна інституціональність на західному цивілізаційно-виробничому ґрунті/ має велике світове значення. Вона становить, по-перше, умову подолання розрізненості світу за ознаками логік розвитку типів соціальності і приводить до певного єднання Заходу і Сходу перед лицем тоталітарної загрози їм обом. По-друге, поява тоталітарних держав, розколюючи світ на два табори, ставить перепону перетворенню зряддево-уніфікованого світу на всепланетарну єдність полісоціального характеру

Глава III "Культурно-антропологічний вимір соціальності" при-св'ячена дослідженню позасистемної сутності соціальності, котра спричиняється її системно-специфіков розрізненості одичного і загального. Аналізуються принципові культурні надбання двох світів, досліджується необхідність і закономірність переростання системної специфіки соціальності у її позасистемну сутність. Формулюється висновок, що цивілізаційний шлях розвитку соціальності та системна

конвергенція Заходу і Сходу доводять людину до свідомого вибору себе як системної чи позасистемної істоти. Вибір на користь позасистемності означає, по-перше, автентичну світову синтезу і, по-друге, ототожнення особи і соціальності. Ототожнення цілого і частини, в свою чергу, означає якісну зміну характеру системності, вихід у новий вимір універсального буття.

Кожна з форм соціальності бере своїм сутнісним складником ідею, котра є рівночасно наслідком способу саморозгортання соціального утворення та його відображення, а також ідеально-творчим його джерелом. Для цивілізаційної гетеросоціальної форми - це ідея значущості одиничного, людської особи. Інституціональні полісоціальні типи утримує як своє головне багатство ідею творчої єдності, деміургічної родової сутності соціальності, хоч і не надає цій ідеї розвиненого змісту. Буття індивіду як моменту пропесуальності /цивілізаційне буття/, як і буття його всередині інституціональної системи /де він відіграє роль моменту фіксації родових форм/ є заданістю одиничного іззовні, детермінацією з боку роду-системи. Загальне роду покладає свої одиничні моменти як плінні або несуттєві, збігаючись, таким чином, з природною системою. Специфічна риса системності соціального виявляється у феномені відчуження людини від роду /у гетеросоціальних утвореннях/ і від себе /у полісоціальних/. Якщо у полісоціальному світі зняття відчуження можливе лише як негативне /через жертвну відмову віднятого соціального буття/, то у гетеросоціальному - часткове зняття можливе і без виходу з системної "запрограмованості" шляхом привласнення посередника суспільних стосунків, у якому втілено системну сутність роду. Гетеросоціальне зняття відчуження стає спокусом у виборі між системним та надсистемним буттям людини. Вихід людини за межі її системно-родового буття відбувається через вибір нової культури як своєї справжньої родової сутності. У перетворенні людини на таку, що дорівнює родові, у реалізації її надсистемної свободи відбувається дійсне подолання відчуження і злиття двох світових культурних надцінностей особи і спільноти.

Формальна синтеза світів на цивілізаційно-виробничому ґрунті є системною синтезою, котра тільки стверджує системну обмеженість буття людини. Дійсна синтеза, в якій не тільки зникається протилежність світів, їх онто-логік, а й долається відчуження індивіду від роду і від самого себе, є синтезом духовно-культурною. Саме в ній

здійснюється ділове ототожнення «одиночного і загального, людини і спільноти, що знов призводить світ до стану якісного стрибка, переходу на новий лавель буття.

В заключенні дисертаційної роботи підбиваються підсумки дос - лідження і окреслюються його перспективи.

З теми дисертації опубліковані такі роботи:

1. Етика против самоубийства соціальності // Человек, бытие, культура. - К. - Переяслав-Хмельницький, 1991. - С. 55-56.
2. Онтологічні джерела протиріччя людини і природи // Природа. Людина. Етнос. - Луцьк, 1992. - С. 145-146.
3. Зумовленість специфіки історичних типів свідомості структуров соціального буття // Проблеми філософії. - Вип. 91. - К., 1992. - С. 78-85.
4. Феномен идеологизации філософії в условиях тоталитаризма // Изменяющийся мир и проблемы гуманитарного образования в высшей школе. - Вип. 1. - Бердянск, 1992. - С. 41-43.
5. Проблема особистісного у різних типах соціальності // Сві - тогляд і духовна творчість. - К.: Наукова думка, 1993. - С. 202-214.
6. Свобода як суто людський вимір всесвіту // Проблеми філософії. - Вип. 95. - К.: Либідь, 1993. - С.
7. Запад и Восток: синтез двух логик и роль России в этом процессе //
8. Творчество как способ осуществления человеческой свободы // Творчість. Культура. Гуманізм. - Київ: КПІ, 1993. - С. 9-10.
9. Інженерна діяльність в контексті соціогенези // Методологічні проблеми інженерної діяльності. - Вінниця. - ВПІ, 1993. С.

463094

Ab 28.620

Ab 28.620